

1. ЦДІАК України. – Ф.1335, оп.1, спр.1899.
2. ЦДІАК України. – Ф.274, оп.1, спр.3590.
3. ДАКО. – Ф.2, оп.228, спр.83.
4. ЦДІАК України. – Ф.1599, оп.1, спр.258.
5. ЦДІАК України. – Ф.274, оп.1, спр.3700 (ч.1).
6. Вероучение русских евангельских христиан-баптистов. – Ростов-на-Дону, 1906.
7. Об установлении наблюдения за деятельностью сект. // СД “История Евангельского движения в Евразии: материалы и документы (1,0)” – Одесса, 2001. – E:\files\textus\4\0222 a. html.
8. РГИА. – Ф.821, оп.133, спр.198.
9. Клибанов А.И. История религиозного сектантства в России (60-е гг. XIX в. – 1917 г.). – Москва, 1965.
10. РГИА. – Ф.821, оп.133, спр.312.
11. История евангельско-баптистского движения в Украине: материалы и документы (Сост. С.И. Головащенко). – Одесса, 1998.
12. Решетников Ю., Санников С. Огляд історії евангельсько-баптистського братства в Україні. – Одеса, 2000.
13. Институт рукописів ім. В. Вернадського. – Ф.160 Отчеты благочинных Киевской епархии о состоянии церквей за 1915 г. (1915-1916 гг.). – Спр.1085.
14. ЦДІАК України. – Ф.1262, оп.1, спр.313.
15. Донесение об антивоенной сектантской агитации // СД “История Евангельского движения в Евразии: материалы и документы (1,0)” - Одесса, 2001. – E:\files\textus\4\0222 a. html.
16. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
17. ЦДІАК України. – Ф.1599, оп.1, спр.258; Ф.442, оп.861, спр.312; Ф.274, оп.4, спр.381; Ф.274, оп.1, спр.3700; Ф.356, оп.1, спр.446.
18. Історія релігії в Україні в 10 томах. – Т.5 (Протестантизм в Україні). – Київ, 2002.

Ю.О.Хмеленко

УДК 94(477)

**ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ
В РЕВОЛЮЦІЙНО-НЕЛІНІЙНИХ МОМЕНТАХ
ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ
(НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ЮРІЯ КАПКАНА)**

У статті, базованій на твердженні про ключове значення особистості в революційно-нелінійних моментах історичного розвитку, розкривається роль українського військового діяча Юрія Капкана в українському революційному русі. Обґрунтовано висновок про

здатність спорадично-випадкових суб'єктів історії суттєво впливати на формування та вибір потенційних варіантів майбутнього стійкого стану соціально-політичної системи.

В статтє, основаннї на утвєржденнї о ключевом значеннї лїчностї в революцїонно-нелїнейнїх моментах історїческого развїтїя, раскрываєтєся роль воєнного деятєля Юрїя Капкана в українском революцїонном дївїженнї. Обосновываєтєся вывод о способностї спорадїчески-случайнїх суб'єктєв історїи сущєственным образом влїятє на формїрование и вѳбор потенциалнїх варїантов бѳдущего стабїльного состоїаннїя соціальнє-полїтической сїстємы.

In the article, based on the assertion about the key value of personality in the revolutionary moments of historical development, the role of the Ukrainian military figure, Yuriy Kapkan in Ukrainian revolutionary motion opens up. On his example ability of casual historical persons is represented to influence substantial appearance at choice potential variants of the future stable state of the socio-political system.

Ключові слова: український революційний рух, Юрій Капкан.

Революційний час в історії з його нестійкою структурою соціально-політичних відносин (коли старі інституції взаємоорганізації дискредитовані та знищені, а нові знаходяться на шляху побудови – чи то пак, просто, окреслення) надає шанс особистості суттєвим чином вплинути на перебіг історії. Саме в такі моменти принципово посилюється вплив певних особистостей на події, на характер плину історичного процесу, на порядок, способи, швидкість та радикальність конфігурування нової, постреволуційної стабільності соціально-політичної системи. Вибір конкретного шляху подальшого існування часто здійснюється, виходячи з індивідуальних волінь та установок суб'єкта історичної дії, відповідно, при вивченні історії революцій вкрай важливим є:

- фокусування на історичних персоналіях періоду, що вивчається, як ініціаторів потенційного вибору в спектрі історичних альтернатив;
- визначення характеру суб'єктів історії з точки зору цілеспрямованості докладених ними зусиль по відношенню до поля можливостей в якому вони діяли;
- оцінка історичної дії конкретних осіб в їх власних культурних координатах і в контексті альтернативних сценаріїв.

Базуючись на зазначеній методології дослідження історії революції, автор вирізняє наступні можливі види історичних персоналій:

Капкан
(Капкан-Капканов)
Юрій Євгенович (Євдокимович)

<i>роки життя</i>	06.04.1883 – після 1919
<i>місце народження</i>	Подільська губернія
<i>соц.-станове предст-во</i>	селянство
<i>освіта</i>	2-класне Гайсинське міське училище, Чугуївське піхотне юнкерське училище, Головна гімназійно-фехтувальна школа
<i>політ. приналежність</i>	позапартійний
<i>ост. військова посада</i>	український військовий діяч, полковник Армії УНР
<i>досвід бойових дій</i>	Перша світова війна – 6-8 поранень

<i>військові звання / посади до революції</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ підпоручик 311-го піхотного Челябінського полку ✓ 231-ий піхотний Котельничеського резервного батальйону (Вятка), влитий до 193-го піхотного Свіяжського полку (Вятка) ✓ начальник кулеметної команди полку (вирушив на Першу світову війну) ✓ подальша служба - ?
---	---

*посади в час
революції*

- ✓ 04.1917 – голова української громади Саратовської залози;
- ✓ 05.1917 – делегат на І Всеукраїнському військовому з'їзді;
- ✓ 18.05.1917 – член президії І Всеукр. військового з'їзду;
- ✓ 20.05.1917 – член УГВК;
- ✓ з 20.05.1917 – командир І-го Укр. козачого полку ім. Б. Хмельницького;
- ✓ 10.1917 – командир полку Захисту Революції (обраний на ІІІ Всеукр. Військовому з'їзді);
- ✓ 11.1917 – начальник І-ї Сердюцької дивізії;
- ✓ з 20.12.1917 – командувач всіма Укр. військами для оборони України від наступу Армії Ради Народних Комісарів;
- ✓ з 08.1918 – командир 1-го Залізничного полку Армії Української Держави;
- ✓ з 12.1918 – інспектор Залізнично-Технічних військ Дієвої армії УНР;
- ✓ з 06.1919 – інспектор піхоти Дієвої армії УНР;
- ✓ на 21.11.1919 – начальник резерву старшин Дієвої армії УНР у м. Кузьмин (Поділля);
- ✓ подальша доля = ?

Дореволюційний період. Юрій Капкан закінчив 2-класне Гайсинське міське училище, Чугуївське піхотне юнкерське училище та головну гімназійно-фехтувальну школу. Послідовно проходив військову службу в чині підпоручика в 311-му піхотному Челябінському полку; 231-у піхотному Котельничеського резервного батальйону (Вятка), що був згодом влитий до 193-го піхотного Свіязського полку (Вятка). Бувши начальником кулеметної команди полку, він вирушив на Першу світову війну. Як потім буде згадувати в своїх спогадах ген. Греков: "...був, насправді, обер-офіцером кулеметної команди і на цій справі розумівся непогано..." [3]. На війні здобув нагороди, 6 чи 8 поранень, про які принагідно любив вказувати своїм знайомим. Ці факти, що спершу можуть слугувати артефактами справжньої військової вдачі Юрія Євгеновича, ставитимуть у подальшому в певний глухий кут його сучасників, які намагатимуться скласти цілісну картину даної особистості, порівнюючи його вчинки в революційну добу з цим героїчним минулим. Микола Галаган напише про нього: "Дивна це

була фігура – полковник Капкан. Із його “послужного списку” я бачив, в яких тяжких положеннях він бував на фронті. Був сім (він казав, що один раз не записано, – значить, вісім) разів поранений, мав високі бойові нагороди, (золоту зброю також), але дуже часто в значно менше трудній ситуації він “дрейфил” і відступав. Це бачив я і пізніше поза полком. Дивна людська натура!” [2, с.234].

Проте сам же Микола Галаган надасть відповідь на частину зазначених моментів, а саме бойових нагород у війні Юрія Євгеновича. Так перебуваючи під його началом на фронті у складі 1-го українського полку ім. Б. Хмельницького, він занотує наступне своє спостереження: “Полковник Капкан дуже добре використовував обставини і “фіксував” чинність Богданівського полку, а тим самим і свою, шляхом “представлення к наградам” старшин і козаків полку.... Полковник Капкан не був байдужим до відзначення начальством його діяльності; отже, мені доводилось інтервенювати у ад’ютантів штабу дивізії про нагороду його, як видатного коменданта. Послуга за послугу. Але нічого в тому, зрештою, особливо не було, бо це ж була звичайна практика в російській армії”[2, с.251].

Що ж стосується поранень, то й тут не все однозначно. Всі отримані поранення під час Першої світової війни “зачіпали лише м’які тканини і були цілком безпечні для життя” [13, с.188]. Більше того, наявність поранень давала змогу на законних підставах полишати лінію фронту та проходити службу на лікарняному. Подібна здогадка має право на існування, оскільки 30 жовтня 1915 р. Капкана було відраховано з усіх муштрових посад у полку, до того ж, за рішенням офіцерського зібрання йому було категорично заборонено повертатися у розташування полку. Завершується ця історія тим, що відповідно до існуючого особового послужного списку 1-616, Капкан Юрій Євгенович дезертирує з лав діючої армії. Вже пізніше, коли він обійме ключові військові посади в новопосталій українській армії, з’явиться інший послужний список за номером 128-238, в якому буде вказано, що надалі його служба пролягала в тилкових частинах російської армії.

В квітні 1917 р. Юрій Капкан з’являється в Києві як делегат І Всеукраїнського військового з’їзду й негайно входить в хронологію історії дослідження української революції. То був час розгортання процесу кардинальної перебудови Російської імперії, коли було безкомпромісно заявлено про те, що назад вороття нема, проте новий шлях ще треба було вибудовувати і ролі цих самих будівничих були вакантними. Треба було бути лише адаптивним та релевантним

новому духу очікування футуристичної новизні та ірраціональному завищенню суспільних настроїв. Юрію Капкану це з успіхом вдалось. Не останню роль в цьому може бути відведено тому факту, що в “старому світі” він, по суті, став маргінальною постаттю (дезертиром), що дало військовій людині легке та безболісне сприйняття карколомних змін і, більше того, озброївшись ними, створило умови для ефективної дискредитації суспільного устрою минулого, та власного піднесення на ґрунті апеляції до абстрактної віртуальності майбутнього. Таким чином, Юрій Євгенович в квітні 1917 р. послідовно входить у президію Всеукраїнського військового з’їзду, стає членом Українського Військового Комітету, і нарешті обирається командиром 1-го Українського козачого полку ім. Б. Хмельницького.

Останнє призначення в момент зародку українських військових формувань, коли молода українська політична сила (Центральна рада), в разі потреби, могла спертися лише на багнети цього формування (1-го і певний час єдиного) одразу ж “дала в руки” вже командувачу полком Капкану вагомий інструмент впливу на події. Значення богданівського полку тим більш вагоме, якщо взяти до уваги, що його родоначальники, товариство ім. Полуботка на чолі з Миколою Міхновським, планували використати полк як силовий фактор впливу на зміну політичного курсу Центральної Ради (за їх думкою, аж занадто соціалістичного і не достатньо національно-державницького). Згадує Сергій Шемет: “У Міхновського вже в червні 17-го року постає план проголосити державну самостійність України, спираючись на сили Богданівського полку... Для цього треба було мати надійного командира полку... За порадою Кліма Павлюка був викликаний з Сібірську кадровий офіцер Юрко Капкан. Він приїхав, на всіх Полуботківців зробив добре вражіння. Втаємничений в самостійницькі плани Полуботківців, Капкан на всі їхні пропозиції пристав”[15].

Власне чому саме Капкан? Випадковість та збіг історії? Адже вже була допущена помилка з обранням попереднього командира полку, Дем’яна Путника-Гребенюка, який при відстороненні його від командування заявив, що “повністю згоден... у непотрібності таких формувань”[7, с.195]. Для дослідників, на жаль, це питання так і залишається відкритим. Роблячи паралель до слів Миколи Чеботаріва про характер обрання членів УГВК “...а вибирали їх тому, що інших не знали” [1, с.21], можемо припустити наявність елементарного браку фахових кандидатів... Та й до того, знову ж за загадками

людей, що особисто знали Юрія Євгеновича, умів він справляти гарне враження на оточуючих своїм привабливим зовнішнім виглядом, військовою статуєю... Це в ретроспективі прийняття рішення, здійснення вибору (в тому числі на конкретну вакантну історичну роль) постає як лінійне детерміновано-об'єктивне діяння, хоча в дійсності цей вибір завжди обумовлений множиною як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Останні, завдячуючи високому рівневі нелінійних феноменів, роблять проблематичною прагматичну верифікацію і в революційній періоді, посилюючи своє значення, надають шлях для висування невідомих до того кандидатів.

Так чи інакше, проте жереб був кинутий – в спільноту вузького кола Миколи Міхновського був введений новий неофіт, якому мала відводитися ключова роль, як керівника військової формації, опершись на яку планувалась зміна курсу українського революційного руху. Ще починаючи свою політичну діяльність за царських часів, прибічники самостійницької течії, враховуючи їх радикальну програму, змушені були сповідувати сурову конспірацію і тому, за певними своїми звичаями, даний стереотип поведінки був накладений і на революційний час. І не випадково, говорячи про обрання Капкана командуючим полком, Сергій Шемет залишить припис: “Міхновський взяв від Капкана урочисту присягу (курсив наш. – Ю.Х.) на вірність самостійній Україні і на виконання цілого того плану проголошення самостійності” [15]. Ця утаємниченість в замислах та діях призвела до вкрай обмеженого числа документальних свідчень стосовно даної акції, яка в подальшому буде затьмарена і/чи зображена як нерозривне ціле з подіями, про які мова піде далі.

Поза тим, важливість окремої згадки про неї полягає в тому, що внаслідок того, що “Капкан, увійшовши в той-же самий час в зносини з головою обраного Військовим Зїздом Військового Комітету Симоном Петлюрою і з петлюрівською соціалістичною більшістю цього комітету, присягу свою зламав”[15], виступ був у зародку провалений і (за думкою автора) саме тоді була організована лідерами Центральної Ради висилка Міхновського на Румунський фронт. Іншими словами, дія Капкана (що могла залишитись у таємниці) призвела до вилучення з процесу формування українського революційного руху ключового фігуранта альтернативного соціалістичному напрямку розвитку.

Вже наступного місяця, на початку липня 1917 р., відбулася ще одна спроба силової динамізації процесу пришвидшення виходу українського руху на позиції самостійності та державотворчого

будівництва. Ця спроба увійшла в історію як “виступ Полуботківського полку”. Дані київські події явили собою приклад однієї з тих історичних точок, яка своїм флюктуаційним збуренням та стохастично-випадковим протіканням могла докорінно змінити плин революційних подій української історії. Правомочність судження може бути підкріплена цілою низкою факторів, як-то:

– театром розгортання виступу став Київ, в якому були задіяні ключові установи та органи влади Тимчасового уряду та українського революційного руху;

– час, коли стався військовий виступ, співпав з провалом наступу на Південно-Західному фронті, який лише й тримався на ірраціональній апології очікуваного успіху – відповідно верховне командування та війська були деморалізовані те дезорганізовані. До того ж, у Петрограді стався більшовицький виступ, придушення якого забрало на себе основну увагу та зусилля Тимчасового уряду. Історична ситуація в Україні знаходилася в моменті своєї критичної невизначеності та відсутності детермінізуючих зовнішніх чинників і наслідки київської флюктуації могли бути найбільш відчутними за своїм новим продовженням;

– дана акція стала результатом послідовного накопичення невіршених питань: існування різних альтернативних шляхів розбудови українського руху та пошуків розв’язання питання про українську державність і творення власних військових сил; небажання основної маси новобранців на розподільчих пунктах йти на фронт; повне нівелювання легітимності інституційного імперативу війни до переможного кінця і поява нового альтернативного ідеологічного конструкту – “формування національних військових частин для захисту української автономії/незалежності”. Це накопичення суперечностей лише загострювалося неможливістю жодної з діючих інституцій стати домінуючою як в сфері ідеологічного переконання, так і практичної реалізації і своїми діями лише підвищувало рівень напруги (як то ультимативністю вимог УГВК до “полуботківців” через невиконання яких “Генеральний комітет буде вважати їх не українцями і зречеться їх” [10, с.19] чи припиненням інтендантськими частинами постачання харчів воякам). Коли ж антагонізм сторін досяг критичного значення, то явища набули швидкоплинного ситуативно-випадкового та вибухоподібного розмаху;

– саме протікання подій відбувалося в умовах нічного, вранішнього часу за активної участі більш ніж 10 тисяч озброєних людей, половина з яких була доведена до краю попереднім зволіканням з їх вимогами,

елементарним погіршенням утримання (голодом) та розумінням можливого покарання в разі невдачі. Поряд з цим переважна частина учасників виступу (з обох боків) знаходилась в інформаційному вакуумі стосовно причин та кінцевої мети акції, відповідно були в стані невизначеності та нерішучості як реагувати на посталу ситуацію, що створювало сприятливі умови для суттєвого впливу та варіабельності в діях з боку обізнаних ключових гравців тих подій;

– багатотисячне населення Києва знаходилося в стані невизначеності та очікування. Будучи на загал негативно налаштоване до будь-яких українських акцій воно могло зазнати “принципу підпорядкування”, за якими під тиском актуалізованого сильного чинника (захоплення влади над містом) моделі б старої поведінки були пригнічені новими, популярними зразками для соціального мімесісу. Це ж саме стосувалося безпосередньо загонів вільного козацтва, що були просякнуті ідеологією самостійності, а також багатотисячної київської військової залози та воєнізованих підрозділів інших політичних сил (в першу чергу Київського комітету РСДРП (б)). Іншими словами географія ретрансляції, завдяки високій густоті населення з різними політичними уподобаннями була сприятлива для інноваційної самоорганізації та досягнення критичної концентрації нових ідей та проєктів.

Всі ці чинники мали змогу ключовим чином вплинути на тактичний перебіг подій початку липня 1917 р. та в стратегічному вимірі змінити перебіг розвитку революційної трансформації соціально-політичної реальності в цілому. За загальним флером стихійності даного руху, на який наклався руйнівний потенціал зневіреної солдатської маси, де був присутній і просто кримінальний елемент, в даних обставинах ключова роль залишалась за конкретно-історичними задумами та вчинками керманичів військово-політичних сил, що спровокували чи були втягнуті у вир тієї акції. Як потім, аналізуючи події тих днів, напише Михайло Грушевський: “... навалено було на сей полуботківський виступ стільки різних вигадок на мотив їх хуліганства, грабінництва (почасти спростованих, почасти неспростованих, але також більш, ніж сумнівних), що нелегко визнати в тім, наскільки організований був сей виступ. Політичний його характер не підлягає сумніву (курсив наш. – Ю.Х.) – але цілі його зістаються неясні”[4, с.146-147].

І тут дійсно правий голова УЦР, адже й сьогоднішні дослідники не володіють документальними свідченнями, які однозначно розкривали б організаторів та цілі, що переслідувались цим виступом. Чи не єдиним таким документом може слугувати “План робіт 2-го укр.

полку імені Павла Полуботка з 3 на 4 липня 1917 р.”, про який згадує лідер партії конституційних демократів (кадетів) Павло Мілюков. Не дивлячись на певні остороги (заангажованість автора активною участю у революційній добі; відсутність інших осіб, що володіли б цим документом), “можна все ж таки висловити припущення, що план дійсно існував”[11, с.31]. За ним намічалось зайняття ключових об’єктів міста, нейтралізація керівництва КВО (Київського військового округу), визначався керівний склад повстанців. Проте в проекті не говорилось виразно про кінцеву мету даної акції та подальші дії в разі успіху, про які не знали і безпосередні учасники того виступу. Потім на допиті вони будуть плутатися та не матимуть чіткої відповіді на запитання про його ціль.

Власне, на базі згадок сучасників тих подій, з виступів на засіданнях Центральної та Малої Рад її членів напередодні і за самою логікою виступу та наявних політичних сил можна прийти до висновку про те, що за діями солдатської маси, яка самоорганізувалася у полк ім. Полуботка стояли українські самостійники (клуб ім. Полуботка на чолі з Міхновським). Симптоматичним в цьому плані є еквівалентність шляху проголошення формування полку ім. Полуботку та полку ім. Б. Хмельницького, який був безпосереднім дітищем Міхновського; дотичність гасел вояків про творення повноцінної української державності та необхідності формування власних національних військових формувань з гаслами самостійників та й сам шлях досягнення програмних засад також був близький воєнізованому клубу українських самостійників.

Безперечним є також той факт, що в подальшому в жодному письмовому спогаді чи документі не буде згадано прямо прізвище Міхновського як особи, причетної до тих подій. Це тим більше дивно, враховуючи патологічне неприйняття Миколи Міхновського з боку проводу Центральної Ради, яке б не пропустило нагоди звинуватити його в організації безпорядків в місті. Єдиним поясненням цієї мовчанки може бути фізична відсутність Міхновського в Києві, якого саме в червні за поданням українських соціалістів санкціоновано командувачем Військового округу вислати на Румунській фронт. Але не будучи в епіцентрі подій безпосередньо, він міг залишатися натхненником акції, оскільки учасники виступу взяли на озброєння саме його задум.

Для розуміння планів самостійників доречним буде звернутися до історичного доробку Петра Мірчука, де він послуговуючись спогадами Шемета про червневі плани повстання, робить наступні

висновки: “Міхновський уклав зі своїми однодумцями план збройного виступу з метою перебрання в Києві та в усій Україні фактичної влади в українські руки та передання її – Українській Центральній Раді (курсив наш. – Ю.Х.) як формальному і фактичному урядові самостійної Української держави. Міхновський вірив, що керівники Української Центральної Ради, переконавшись у безпідставності свого страху перед силою Росії та бачачи безсилля російського Тимчасового правительства, протиставитись силою державницьких змагань українського народу, всі як один закинуть свій “автономізм” та “федералізм” і сміливо перейдуть на шлях відвертого національно-державного самостійництва”[11, с.34-35].

Дане твердження безумовно має певну ідеалістичність та невідповідність реаліям того часу, в контексті вкрай ворожого ставлення соціалістичного керівництва Центральної Ради до устремлінь групи Міхновського. Проте саме за цим алгоритмом формально будуть діяти повсталі загони полку ім. Полуботка. І за окремої зміни наголосів у цитованому висловлюванні воно таки має право на існування.

Автором висловлюється припущення, що Міхновський не стільки покладався на ентузіазм, яким мали українські соціалісти вітати перемогу української збройної сили над Тимчасовим урядом, скільки брав їх у заручники акції, що задумав. Адже вона мала відбуватися під вивіскою “вся влада Раді (УЦР)” і при вдалому розгортанні акції лідери української влади були б дискредитовані в очах Тимчасового уряду та його представників на місцях, які б їх сприймали чи організаторами, чи учасниками, чи стороною, що була поінформована про акцію, не принципово – за будь-яким розкладом вони опинялись би у стані їх ворогів. І тут вже вибір стояв би між перспективами в’язниці, еміграції або продовження української боротьби але вже під прапорами гасел про незалежну самостійну суверенну Україну. До цього додавалося дійсне усвідомлення того, що Центральна Рада вже фактично постала в поглядах основної маси українців як їх власний національний орган революційної влади, “формальний і фактичний уряд самостійної Української держави”. І тому для підтримки акції українським “свідомим” елементом та розуміючи хибності шляху розділу єдиного українського фронту боротьби за національно-соціальні вимоги, було прагматичним та доцільним організувати виступ у вигляді санкціонованої дії Центральної Ради.

Саме подібною логікою можна обґрунтувати цілу низку акцій, що відбулися під час виступу “полуботківців”, як-то поява делегації солдатів біля дому, в якому мешкав Михайло Грушевський з

пропозицією прослідувати за ними. Грушевського вони не застали і поїхали ні з чим. Було схоже на те, що повсталим треба була наявність голови Центральної Ради, саме як символ легітимізації їх дій з боку визнаного центрального українського представницького органу, що мав би задекларувати це в певному документі для подальшого розповсюдження. Факт випуску маніфесту від імені Центральної Ради будуть використовувати керманічі виступу при зайнятті ключових місць в місті. В свою чергу, прості вояки під час виступу демонстративно будуть вітати головний представницький орган українського руху, словами “Слава Українській Центральній Раді”.

Але окрім цього потрібні були реальні свідчення підтримки Центральною Радою збройного виступу. І в цих умовах ключовим моментом усього повстання став момент того, яким чином поведе себе Перший Український козацький полк імені гетьмана Богдана Хмельницького. Від дій його складу залежало, чи буде спростовано або підтверджено подання організації та проведення виступу під виглядом санкції Центральної Ради. Тобто якщо б полк, який уособлював владу Центральної Ради перейшов на бік заколотників, тим самим наочно була б підтверджена безпосередня чи опосередкована, але участь українських соціалістів у військовому виступі, конгруентною ж була б і реакція керівників Київського військового округу та Тимчасового уряду. Звичайно ж і сама акція мала більше шансів на успіх при задіянні обох військових формацій. За таких умов можна було б розраховувати: по-перше, на неготовність до блискавичної реакції з боку керівництва Київського військового округу (так командував КВО, Костянтин Оберучев в цей час був відсутнім в Києві); по-друге, при перших звістках про вдалий початок виступу міг спрацювати принцип наслідування дії українських полків з боку як тилкових, так і фронтових військових частин. Додавало б мотивації останньому тісно переплетене між собою гостре небажання продовження війни в умовах невдач на Південно-Західному фронті та тим привабливіше гасло українізації військових частин. “Геть війну – підємо під українській прапор” – сугестивний вплив даної нової міфологеми був чи не на своєму піку. При цьому канал ретрансляції звістки був під контролем самостійників: в середовищі телефоністів та працівники залізниці в 1917 році знаходила відчутної підтримки ідея розбудови української державності. Варто було лише почати і “військові фішки” доміно почали б подати одна за одною в напрямку до Києва.

І тому в 1-му українському полку перманентно присутні агітатори самостійницької течії; солдати обох формацій легко знаходять мову,

внаслідок чого можна зустріти такі повідомлення: "...зранку в полк [ім.] Богдана Хмельницького прибули представники полуботківців з прап[орщиком] Майстренком. Стали проводити там агітацію. Полк захвилювався" [14, с.170]. Кожному ж хто потрапляв в розташування "богданівців" кидалося в око те, "...що в цілому полкові панує дух Полуботківського клубу... Власне, правдою було те, що значна частина старшинського складу дихала якраз тим духом. Ясно помітно було серед них не тільки критичне, але й просто негативне ставлення до політики Центральної Ради, зокрема, вони гостро негативно висловлювались на адресу українських соціалістів" [2, с.240].

Існуюча загальна картина спільності думок і поглядів в зазначених полках дала про себе знати в час виступу. На початковій стадії ми маємо свідчення того, що "Богданівці" або безперешкодно надають свободу дій полуботківцям в Києві, або на прямо переходять на їх бік. В деяких випадках на питання про те, за чий наказом чиниться заняття державних установ, з лав солдатів лунатиме відповідь: "Ми діємо за наказом командира полку Богдана Хмельницького Капкана, який всім розпоряджається" [11, с.37].

Що ж стосується самих дій комполку Юрія Капкана, то вони були позначені як двоїстістю вчинків, так і їх трактовкою, що по суті виходили з тої подвійної ролі, яку він грав, лавіруючи між двома конкуруючими силами національного революційного руху: "...і полуботківці, які мали повстати, і Центральна Рада та Генеральний Військовий Комітет, які були проти виступу – обидві сторони вважали, що він на їх боці" [2, с.234].

Ще напередодні виступу, на сесії Центральної Ради від 1-го липня він буде неодноразово настирно вимагати у її членів рішення того, як йому вчинити на нагальні запити верховного командування армією про термінове відбуття його полку на фронт: "Я отримав приказ вирушити зі своїм полком на фронт. Я відтягував, скільки міг, сей вихід, вважаючи, що полк потрібен Києву ... прохаю Центральну раду як найвищу українську владу сказати мені сьогодні, що я маю робити" [14, с.154]. Тобто маючи на увазі події, що мають статися в Києві, він прагне затягнути питання вирішення відправки його частин у діючі війська.

Безпосередньо в момент виступу він видає ключовий наказ, в якому повідомлялося про те, що: "Тимчасово беру на себе владу в м. Києві до з'ясування становища. Прошу мені підкорятися і завіряю, що жодних безпорядків не буде. Наказую всім військовим частинам м. Києва у повному складі з'явитись до Української Центральної

Ради і чекати моїх розпоряджень. Проти українців ніяких виступів не робити” [11, с.37]. По сутнісному наповненню наказу не можна однозначно сказати, в чийх інтересах діє полковник, адже трактувати його можна з позиції підтримки як “полуботківців”, так і лідерів Центральної Ради (що негативно поставились до виступу, як акції розагітованої солдатської маси небезпечною течією самостійників, що прагне уникнути фронту і тим самим дискредитує Центральну Раду в очах Тимчасового уряду). Але головне Юрій Капкан декларує переобрання всієї повноти військової влади на себе. Влади, яка має бути використана на боці однієї з сторін. І він робить свій вибір на користь українських соціалістів. В момент, коли керівники Генерального секретаріату вимагають взяти ситуацію в місті під контроль, роззброїти і відправити у казарми повсталих солдатів, на старшинській раді полку ім. Богдана Хмельницького розглядається ситуація, що склалася в Києві. За свідченнями сотника полку Івана Острровершенко, майже весь полк, “45 старшин і полкова рада, яка складалася із козаків, висловилися проти роззброєння полуботківців. Лише п’ять старшин були іншої думки. Вислухавши всіх, Капкан підвівся і сказав: “Панове старшини! Я дістав від українського уряду наказ роззброїти полуботківців та арештувати їх. Отже, в імені українського уряду наказую вам полуботківців роззброїти”[6-а]. Рішення прийнято.

Потім, пояснюючи мотиви Юрія Капкана, єдиний представник полуботківців, що залишить письмову згадку про ті дні, напише: “Полковник Капкан знав про організацію виступу й організаторів його, навіть більш того, був в зв’язку з ними, але виступити не хотів і не міг. Невдалий виступ Богданівського полку разом з полуботківцями міг би здискредитувати тоді ще слабе українське військо в Києві і привести до небажаних наслідків. Отже, полковнику Капкану приходилося грати подвійну роль: він був в зв’язку з організаторами повстання, хоч участі в підготовці й не брав, з другого боку, мусив солідаризуватися з Генеральним Комітетом як вищою українською військовою владою і виступити проти полуботківців” [9, с.140-141].

Проте, враховуючи вдачу, попередні та майбутні вчинки комполку поряд з даними міркування присутнє було в його діях просте вичікування розвитку подій. За кілька днів до цього за його ж виступами у стінах Центральної Ради можна дійти до висновку, що до Центральної ради та її політики, як військової він мав певні застереження: “Єдина власть для нас – то єсть велике щастя. Але коли та власть з щербиною, то вже негаразд” [14, с.154].

З свого боку лідери Центральної Ради також не мали повної довіри до людей у погонах, бачачи в кожному з них потенційного Джорджа Монка чи Наполеона Бонапарта. Так Михайло Грушевський, з плинном часу напише: “...Історія богданівського полку показала занадто ясно і настрої сього антиукраїнського Київського гарнізонного оточення і нестійкість українського воєнного елемента.... Заварив би кашу і в небезпечний момент сховався б у просо, як се бувало з нашими пізнішими воєнними революціонерами – Капканом, Шаповалом й іншими” [4, с.141-142].

В цій ситуації комполку важливим було збереження свого status quo в невизначених умовах часу.

В момент прийняття доленосного рішення про роззброєння “полуботківців”, у Київ надходить повідомлення про розгін демонстрантів та про придушення виступу в Петрограді – Тимчасовий уряд опановує більшовицький зрив в столиці. Поряд з цим українські соціалісти починають активно проводити агітацію серед повсталих солдатів у Києві, переконуючи повернутись в місця їх розташування в селище Глушки – і вона починає приносити свої плоди. Частково солдати самопроголошеного полку підкоряються вимогам представників Генерального військового комітету та Генерального Секретаріату, адже вони виступають від Центральної Ради – органу, під флером якого діють самі ж повсталі. Починає вимальовуватись ситуація можливого угамування виступу. Один із сучасників революційної доби, якому довелося знати комполка, потім скаже прямо: “...я не раз мав нагоду переконуватись, що він уникав виступати одверто й активно. Коли обставини були непевні й вислід акції міг бути неуспішним” [2, с.264]. Тому він переходить до активних дій на стороні, яка має менше ризику на невдачу та більшу імовірність успіху.

Капкан організує зміну караулів біля захоплених будівель – замість виставлених “полуботківцями”, на варті стають “богданівські”. Заколотники не чинять їм спротиву. Для них це могло виглядати як продовження наміченого плану (можливо так воно й могло бути). Проте до справи залучається Виконавчий комітет та командування Київського військового округу – Капкан відмінює свій наказ про концентрацію влади в його руках. Тепер всі війська Києва мають підлягати генерал-лейтенанту Трегубову, що діє безпосередньо від імені Тимчасового уряду. А отже караули “богданівців” входять в пряме підпорядкування КВО. В операцію по знешкодженню та роззброєнню “полуботківців” вводяться нові частини київського

гарнізону: юнкери, сапери, кірасирський полк... В Києві почали лу-
нати постріли та пролилась кров.

Завершенням тих бурхливих подій став частковий арешт учас-
ників нічної акції, часткове повернення їх до власних казарм, де
вони ще намагалися чинити опір деякий час. Але усвідомивши без-
перспективність подальшої боротьби (до місця їх дислокації вже були
підведені гармати), склали зброю. Єдиною вимогою в них залишилась
відправка їх на фронт як єдине військове з'єднання. На фронт їх
пошлють, де зразу ж як неблагонадійних кинуть у горнило запеклих
боїв. “Полуботківці” зазнають важких людських втрат, внаслідок
чого станом на 9 лютого 1918 р. полк імені Павла Полуботка буде
становити 5 осіб.

Сам же комполку Юрій Капкан внаслідок своєї флуктаційної
дії в моменті чергової історичної розвилки в прийнятті доленосного
вибору, засвідчив підтримку соціалістичному проводу Центральної
Ради та Генерального Секретаріату, забезпечивши розвиток україн-
ської революційного руху за їх проектом. Для нього самого це дало
можливість подальшої участі в революційному русі як лояльного
військового фахівця соціалістичній течії.

В подальшому, в момент чергового загострення ситуації в Києві,
коли вирішувалося хто стане домінантною політичною силою в місті
(відповідно і в Україна) після жовтневого перевороту в Петрограді,
для захисту позицій Центральної Ради був сформований з делегатів
III Всеукраїнського військового з'їзду, полк Захисту Революції.

Юрія Капкана було обрано його командиром, але заочно, (він
був відсутній на засіданні). За таких умов, за спогадами Миколи Га-
лагана, що взяв на себе тимчасове керівництво даним формуванням,
Капкан знову веде себе вкрай підозріло – він “відмовився виконувати
покладені на нього функції і виїхав з Києва” [2, с.264]. Потім своє
раптове зникнення він буде пояснювати бажанням привести з фронту
Богданівський полк, що також виявиться блефом: “достеменно
відомо, що полк ім. Б. Хмельницького повернувся в Київ з ініціативи
та під командою старшин полку” [13, с.188].

Проте йому знову дають ключову армійську посаду вже в УНР.
За часів першої українсько-більшовицької війни його призначають за
активної протекції тодішнього міністра збройних сил, українського
соціал-демократа Миколи Порша “командувачем всіма Українськими
військами для оборони України від наступу Армії Ради Народних
Комісарів”. В даному випадку рушійними силами цього обрання,
коли українська армія володіла професійними військовими з до-

свідом керування значними військовими формаціями в бойових умовах (як-то генерали Павло Скоропадський, Василь Кириї), стала перманентна недовіра до командного складу вищого офіцераства бувшої російської армії, які в разі наявності в їх розпорядженні збройних формувань могли змістити існуючи соціалістичний уряд від влади: “ми мусимо розв’язати сю справу в той спосіб, аби збутись мілітаристичних впливів, які б вони не були. Ми мусимо позбутись військової диктатури, яка може нам загрожувати” [14, с.170]. Юрія Капкана вони в порівнянні з іншими вважали за свою людину, що вже довела свою лояльність і ця чеснота для них була ключовою, яка перекривала всі інші.

Опосередковано це призначення послужить одним із збудувачів при прийнятті рішення Павлом Скоропадським про відставку від командування дієвими частинами армії правобережної України. Майбутній гетьман Української Держави так висловиться з цього приводу: “... головнокомандувачем усіма силами в Україні був Капкан, останнє мене обурило. Я вже знав, що передбачається головнокомандувач, знаходив це необхідним для об’єднання всіх наших дій... Але Капкан, як підозрілий авантюрист, з дуже неприємною репутацією стосовно грошових питань за часів його служби в Оранієнбаумській офіцерській школі, – з цим призначенням я погодитися не міг” [8, с.99]. Професійний військовий мав великий сумнів у спроможності такого головнокомандувача протидіяти збройним загрозам часу: “для протидії більшовикам були війська не тільки українські, але польські та чехословацькі, але не було ніякої спільності в діях, і головне, на чолі українських військ стояв Капкан, котрий зовсім не міг впоратися з цим завданням. Я був впевнений, що якщо не докладуть рішучих заходів, Київ буде зайнятий більшовиками” [8, с.109].

Але відповідних заходів вжито не було. Натомість кричущою є згадка одного з свідків тих подій: “Коли я побачив “головнокомандувача” в ресторані, коли йшли бої з московськими більшовиками, що вже сунули з двох кінців – з Чернігівщини і з Харкова через Полтаву на Київ, і то в оточенні доброї компанії, вже добре підпитими, то у мене все впало... От і маємо такого головнокомандувача, що вештається по нічних шинках, а не дбає про своє військо! От і маємо наше військо, залишене абсолютно всіма!... коли б той Капкан та був, на правду, українським патріотом, не сидів би в шинку, а працював би над тим, щоб отой величезний матеріал військовий, що являв з себе Київську залого, щось до 30 тисяч, був боєздатним і міг битися з москалями,

а не бути “нейтральними”” [1, с.87]. Тож Київ більшовиками був зайнятий.

Після таких очевидних дій та поразок, які обернулися втратою столиці та програшем у війні, коли влада стала тимчасово урядом майже без території і змушена була покластися на багнети своїх нових союзників, Четверного союзу, Капкан зникає з поля зору основної української історичної лінії. Проте все одно в період нової пертурбації владно-політичних моделей в Україні він знову буде виринати з небуття. Так подвійна роль Юрія Капкана ще раз проявиться в момент підготовки повстання силами київських підпільних груп, що підлягали загальному керівництву Революційного комітету Української Національної Ради (фактично військово-операційному штабу УСДРП) і мали завдання в тісній координації з наступаючими на Київ підрозділами Директорії проводити військові акції всередині Києва.

Безпосереднім чинником, що зумовив позачерговий виступ повстанців, стала саме постать Капкана. В момент підготовки до виступу він повідомив керівному осередку повстання про те, що під його керівництвом має відбутися також збройний виступ проти гетьмана Скоропадського; що не дивлячись на його згоду підпорядкуватися Революційному комітету, він вже не має змоги відкласти повстання, яке “мало початись за якихось три години” [2, с.390]. За даних обставин штаб УСДРП приймає рішення долучитись до збройного виступу, іншими словами, Капкан спровокував повстанців до передчасної і непідготовленої військової акції.

Більше того, коли маховик повстання в Києві було запущено, жодних обіцяних Капканом у допомогу військових формації та арсеналів зброї не було виявлено. Сам же він зник. Як зазначить керівник операції з боку Революційного Комітету: “Ясно було, що виступ провалився. Капкан одурив нас кругом і начисто” [2, с.391]. Розгромленому проводу повстання довелося терміново переховуватися від переслідувань гетьманських військ. Справа чергової зміни влади та приходу Директорії була відтягнута.

І все-одно, Юрій Капкана продовжить свою діяльність в українському рухові, в лавах військ саме Директорії (чергова іронія долі) на посадах інспектора військових частин та начальника резерву старшин Дієвої армії УНР у м. Кузьмін. Але то був вже час, коли в результаті жорсткої конкурентної боротьби, яка історично виливається у соціально-політичне протистояння різних сил, підкріплене силою багнета за утвердження свого ідеологічного конструкту

розбудови соціального організму, визначилися домінантні траєкторії розвитку, в якій елімінувалися всі інші, що програли свою боротьбу та втратили притягально-атрактивну здатність, історичні особистості втрачають своє виключне значення в історії. І першими розчиняються в небутті випадкові суб'єкти дії. Їх значення в повній мірі нівелюється новопосталими інституціями, які беруть під свій контроль імовірністність історичного процесу, яку вносять не передбачувані та суб'єктивні дії людини. Тому виглядає закономірним, що наприкінці революційного виру в Україні історичний слід Юрія Капкана остаточно губиться. Система почала входити в стабільно визначений напрямок свого існування і вже не потребували персон подібного гатунку. Їх час закінчувався.

Але свою справу вони зробили. Так і Юрій Капкан, опинившись в точці проміжних історичних біфуркацій, своєю суб'єктної дією спровокував визначальний та драматичний вибір розгортання революції на теренах українських земель. В моменти крайньої нестабільності суспільно-історичний розвиток виявився надзвичайно чутливим до малих збурень на мікро рівні, де дискретна та спорадична поведінка людей, яких автор відносить до групи випадкових суб'єктів дії, що боролися за своє існування (в рамках своїх культурно-психологічних установок), резонувала в режимі загострення з руйнівними тенденціями на макрорівні. В процесі демонтажу старої соціально-політичної системи, що позначався безвладдям та хаосом таких персоналій, як Юрій Капкан внаслідок їх адаптивності до змін та соціально-політичної мобільності історія висуватиме на передній план революційної сцени. І саме їх суб'єктивна діяльність буде вносити крайню драматичність та не прогнозованість у вир революційного часу. Тому вивчення історії не може обійтись без віднаходження та окремого розгляду деяким чином випадкових, але від того не менш ключових суб'єктних фактів творення історичної реальності.

1. Визвольні змагання очима контррозвідника (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва). – К.: Темпора, 2003. – 288 с.

2. Галаган М. З моїх споминів (1880 – 1920 рр.). – К.: Темпора, 2005. – 656 с.

3. Греков О. Спогади військового міністра УНР генерала Грекова // Українське військо у XX-XXI сторіччі [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://vijsko.milua.org/Grekiv.htm>, вільний (Accessed 28 Oct. 2009).

4. Грушевський М. Спомини. – Київ, 1989. – № 10.

5. Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923. – К.: Темпора, 2002. – 320 с.

6. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки). – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
- 6-а. Коваль Р.М. Багряні жнива Української революції. – К.: Діокор, 2005. – 398 с.
7. Оберучев К. М. В дни революции: воспоминания участника великой русской революции 1917-го года. – Нью-Йорк: First Russian Publishing Corporation, 1919 – С.95 (143 с.).
8. Скоропадський П. Спогади кінець 1917 – грудень 1918. – Київ Філадельфія: НАНУ, 1995 – 494 с.
9. Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. – К.: Світогляд, 2007. – 621 с.
10. Солдатенко В.Ф. Солдатенко І. В. Виступ полуботківців у 1917 р. (Спроба хронікально-документальної реконструкції події) // Український історичний журнал. – Київ, 1993. – №7/8. – С.17-29.
11. Солдатенко В.Ф., Солдатенко І.В. Виступ полуботківців у 1917 р. (Спроба хронікально-документальної реконструкції події) // Український історичний журнал. – Київ, 1993. – № 9. – С.28-39.
12. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К.: Либідь, 1999. – 976 с.
13. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). – К.: Темпора, 2007. – 536 с.
14. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – Т.І. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. І. – 1996. – 588 с.
15. Шемет С. Микола Міхновський (Посмертна згадка) / Український центр: освітньо-інформаційний ресурс http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=6872&page=6#text_top, вільний (Accessed 28 Oct. 2009).

О.О.Городецький

УДК 94 (477) 322 „1918/1921”

СТВОРЕННЯ ДУШПАСТИРСЬКОЇ СЛУЖБИ В АРМІЇ ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 – 1921 рр.

Висвітлюються історичні аспекти створення душпастирської служби в Армії Української народної республіки.

Освещаются исторические аспекты создания душпастьрской службы в армии Украинской народной республики.

In the article the historical aspects of creation of soul priest service are exposed in Army of Ukrainian Folk Republic.

Ключові слова: УНР, Директорія, армія, душ пастирська служба.